Tanja Žigon, Tone Smolej
Univerza v Ljubljani

Stanovsko gledališče v Ljubljani v sezoni 1832/33 pod taktirko Eduarda Neufelda in Heinricha Börnsteina[1]

Za Lojzeta, cenjenega in dragega kolega,
neutrudnega raziskovalca slovenske kulturne zgodovine.

Prispevek je nadaljevanje raziskav o gledališki zgodovini na Slovenskem (prim. Smolej in Žigon, 2023, 303–323; ista, 2024, 297–340; ista, 2024, 89–103; Žigon in Smolej, 2024, 103–135; ista, 2025, 179–210; Motnik in Žigon, 2025, 231–255; Žigon in Motnik, 2025, 66–82), posveča pa se nemškemu odru v Ljubljani v začetku tridesetih let 19. stoletja, posebej gledališki sezoni 1832/33, ki je potekala pod taktirko impresarijev Eduarda Neufelda (pravo ime Johann Weißenborn, †1837) in Heinricha Börnsteina (1805–1892).

Rekonstrukcija repertoarja sezone 1832/33 dopolnjuje že obstoječe rekonstrukcije za trideseta leta 19. stoletja (Motnik in Žigon, 2025, 231–255) in se opira na dva gledališka žurnala, prvega za jesenski (od septembra do konca decembra 1832) in drugega za zimski del sezone, torej za obdobje od novega leta do velike noči 1833 (*Theater-Journal für das Jahr 1832*, *Theater-Journal für das Jahr 1833*). Podatke iz gledaliških žurnalov dopolnjujejo ohranjeni gledališki plakati v zbirki *Comedien-Zettel-Sammlung*, ki jo hrani Narodni muzej Slovenije (NMS, sig. 13085). Gledališke žurnale so za novo leto ali ob koncu zimske sezone pripravljali in izdajali igralci ali drugi člani ansambla – šepetalci, inspicienti, biljeterji in rekviziterji. Poleg seznama ansambla, anekdot iz gledališkega življenja, alegorij ali rim, ki so jih velikokrat spesnili šepetalci in so krožile od odra do odra širom monarhije (Ulrich 1996 in 2001; Žigon, 2015), so žurnali prinašali tudi pregled repertoarja preteklih mesecev. Za razliko od žurnalov so gledališke plakate tiskali vse dni, ko so bile na sporedu predstave na stanovskem odru; plakati so napovedovali večerno predstavo in občinstvo vabili v gledališče. Če so avtorji repertoarja v gledaliških žurnalih sproti beležili, katera predstava je bila izvedena, in ob koncu sezone seznam predstav natisnili, pa iger, napovedanih na plakatih, niso

1 Prispevek je nastal v okviru stabilnega programskega financiranja, in sicer v sklopu raziskovalnega programa *Medkulturne literarnovedne študije* (P6-0265), ki ga iz državnega proračuna financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

CC BY SA

DOI:10.4312/ars.19.2.153-181

vedno tudi postavili na oder. Velikokrat je temu botrovala nenadna bolezen v ansamblu, vzroki pa so bili tudi bolj trivialni, denimo odpoved predstave zaradi vidne opitosti glavnega igralca (Žigon in Smolej, 2025, 190). Čeprav so torej žurnali zanesljivejši, plakati vendarle ponujajo dragocene dodatne informacije. Občinstvu so razkrivali naslov predstave, ime avtorja, prireditelja, prevajalca oziroma skladatelja, opredeljen je bil žanr, navedena igralska zasedba, včasih pa so bila na plakatih natisnjena tudi kratka sporočila impresarijev ali igralcev. Ti podatki pomembno dopolnjujejo sliko o repertoarju, vendar pa zaradi številnih nedoslednosti pogosto odpirajo tudi nova vprašanja, npr. o avtorju izvirnega besedila, kadar je naveden le prevajalec ali prireditelj in obratno. Pogosto so pri uprizoritvah istega dramskega dela v različnih sezonah navedeni različni žanri, kar kaže na to, da je bila oznaka žanra v veliki meri stvar osebne presoje posameznega impresarija.

V nadaljevanju sta na podlagi arhivskega gradiva, dostopnih primarnih virov in sekundarne literature najprej orisani življenjski poti obeh gledaliških impresarijev, nato pa še njuno delovanje na ljubljanskem odru. Sledita predstavitev in analiza nekaterih pomembnejših del, ki so bila v tej sezoni izvedena, nazadnje pa še rekonstrukcija repertoarja sezone. Prispevek se osredotoča na vprašanja, s kakšnimi težavami sta se soočala najemnika Stanovskega gledališča Neufeld in Börnstein, kakšna je bila igralska zasedba ter kako zahteven je bil repertoar, ki sta ga zasnovala in postavila na oder.

Sorodstvene vezi med Börnsteinom in Neufeldom

Heinrich Börnstein se je rodil leta 1805 v Hamburgu in umrl leta 1892 na Dunaju. Življenjska pot ga je vodila po vsej Evropi, po marčni revoluciji je odšel tudi »čez lužo« in se šele konec šestdesetih let 19. stoletja spet vrnil na Dunaj, kjer je skupaj z nečakom dve leti vodil gledališče v Josefstadtu. Börnstein je bil vsestranski: bil je novinar, prevajalec, igralec, režiser in pisatelj. Leta 1813 je s starši prišel v Lvov, kjer se je šolal. Osem let pozneje, leta 1821, je kot kadet vstopil v pehotni polk, vendar je vojsko kmalu zapustil, domnevno zaradi afere z dvobojem. Leta 1826 se je posvetil novinarstvu, sprva kot sourednik pri Bäuerletovem časopisu *Allgemeine Theaterzeitung*, nato pa kot sodelavec različnih dunajskih listov. Vedno bolj ga je vleklo v gledališke vode. V Lvovu je sprva delal kot tajnik gledališkega direktorja Carla Carla (pravo ime Karl Bernbrunn [1787–1854]), leta 1828 pa je bil v lvovskem gledališču tudi že režiser, igralec in avtor. Tu je spoznal bodočo soprogo, igralko madžarskega rodu Marie Stelzer (?–1892), ki je v Lvovu nastopala skupaj s sestro Amalie (?–1837) (W., 1837, 220; več o Börnsteinu: Anonimno, 2025; Bachleitner, 2008, 27–45). V svojih spominih je Börnstein zapisal, da sta bili obe sestri izvrstni plesalki, ki sta izšli iz francoske baletne šole mojstra Beauvala, in zares lepi dekleti (Börnstein, 1881, 170). Po številnih zapletih, saj je bila Marie v času, ko sta se z Börnsteinom spoznala,

stara komaj 14 let, sta se 12. novembra 1829 v Budimu poročila (prav tam, 187).[2] Že pred poroko sta z nekaj nastopi gostovala na tamkajšnjem odru, vendar možnosti, da bi ju dejansko najeli, ni bilo, zato sta se po poroki odločila, da se s skromnimi sredstvi, ki sta jih imela, odpravita na poročno potovanje. Pot ju je najprej vodila v Temišvar, kjer sta se preživljala z nastopi v gledališču, ostala do velike noči in se konec marca 1830 vrnila v Budim. Nato sta se jeseni istega leta podala na Dunaj (prav tam, 186–197) ter se kmalu zatem odzvala povabilu bratov Josepha (1799–1858) in Franza Glöggla (1779–1832), naj se v sezoni 1830/31 pridružita njunemu ansamblu na ljubljanskem stanovskem odru. Kot beremo v Börnsteinovih *Spominih* (1881), so ju vabili na številne odre, a sta sprejela angažma v Glögglovi skupini v Ljubljani predvsem zato, da bi bila v bližini Trsta in Benetk, bližje »deželi mojega hrepenenja«, kot pravi Börnstein (prav tam, 197–198). V Ljubljani se je mlademu paru v začetku februarja 1831 rodil prvi otrok, sin Eduard Sigmund (prav tam, 200). Marie je kljub temu že v začetku marca, kot razberemo iz gledaliških plakatov, ponovno nastopala (več o tem Žigon in Motnik, 2025, 75–78; Börnstein, 1881, 200–201).

Börnstein je v Ljubljani spesnil libreto romantične opere *Die Feuerbraut* (slov. *Ognjena nevesta*), ki jo je uglasbil kapelnik Wilhelm Reuling (1802–1877) in je 8. marca 1831, ko so jo uprizorili v Ljubljani, požela aplavz (Börnstein, 1881, 201). Že pred tem, 11. januarja 1831, pa so na ljubljanskem odru uprizorili Börnsteinovo melodramo *Die Gründung Laibach's oder Das Frauenlager am Laibach-Flusse* (slov. *Ustanovitev Ljubljane ali Ženski tabor ob Ljubljanici*). Glede na podatke na gledaliških plakatih je Börnstein predstave v Ljubljani tudi režiral. Tako na gledališkem plakatu 4. januarja 1830 beremo, da bo komično-glasbeno-dramatični večer izveden v korist režiserja Börnsteina (NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung 1830/31*).

Ko se je 26. marca 1831 zakoncema Börnstein iztekla ljubljanska pogodba, sta se z denarjem, ki so jima ga prinesli honorarji, predstave v njuno korist ter poučevanje, odpravila na »pravo« poročno potovanje po Italiji (Börnstein, 1881, 201–203). V Ljubljano sta se vrnila poleti. Mesto je bilo opustelo,[3] saj je prebivalstvo poletne mesece rado preživljalo na podeželju (prav tam, 204), zato sta odšla na Dunaj. V tem času se je z Marijino sestro Amelie poročil Neufeld. Svojemu novopečenemu svaku Börnsteinu je pisal iz Lvova in predlagal, da bi bilo smiselno skupaj najeti kako gledališče, saj bi »midva z nadarjenima soprogama zagotovo požela uspeh«, kot navdušeno dodaja (prav tam). Neufelda je Börnstein v svojih *Spominih* označil za precej talentiranega igralca, z nekaj sredstvi, a z malo temeljite gledališke izobrazbe. Pravi, da je Neufeld

2 V mlado Marie se je menda zagledal tudi gledališki direktor Carl. Ko je Marie z bodočim možem odrinila proti Madžarski, da bi tam obiskala bodočega tasta in se poročila, so Börnsteinu (1881, 175–186) celo očitali, da jo je ugrabil.

3 V Lipičevi *Topografiji* beremo, da se »z začetkom pomladi v ljudeh prebudi hrepenenje po naravi« (v izvirniku: »Mit dem anbrechenden Frühlinge erwacht der Trieb ins Freie«), to pa ni veljalo le za Ljubljano, temveč tudi za druga mesta (Lippitsch, 1834, 116).

dobrodušen in pošten, a hkrati strasten in trmoglav človek, s katerim se nihče ni prav dobro razumel, »razen mene in njegove mlade žene« (prav tam, 205).

Neufeldova ideja je padla na plodna tla. Medsebojno sodelovanje sta Neufeld in Börnstein začela v sezoni 1831/32 kot impresarija gledališča v spodnjeavstrijskem St. Pöltnu. Sreča ni bila na njuni strani, saj je sezono zaznamoval izbruh kolere. Čeprav je njuno delo v St. Pöltnu pohvalil celo tamkajšnji magistrat (prav tam, 212), pogodbe, ki se jima je iztekla v začetku aprila 1832, nista podaljšala. 15. aprila 1832 sta s soprogama zapustila mesto ter se po kratkem postanku na Dunaju odpravila proti Ljubljani. Börnstein se spominja, da sta bila z Neufeldom in svojima soprogama nekakšna »dramatische Quadrille«, torej »dramatična četvorka«, ki je bila popolnoma primerna, da sama uprizarja krajša dramska dela ali zaigra posamezne scene iz priljubljenih uprizoritev, kot v letih 1813 in 1814 znana nemška četvorka, ki so jo sestavljali »Herr von Holbein, Mad. Renner und Eßlair und seine Frau«[4] (prav tam, 213). Že maja 1832 je ljubljanska gledališka direkcija Börnsteinovi in Neufeldovi prošnji ugodila in dovolila, da s soprogama za Stanovsko gledališče, ki je v tem času samevalo, pripravita nekaj predstav. Kdaj in kaj so igrali, v *Spominih* navaja Börnstein, a se njegovi zapisi delno razlikujejo od podatkov na gledaliških plakatih, ki so gotovo bolj zanesljivi (NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung 1832/33*). Igrali so tri dni, in sicer 2., 3. in 7. maja 1832, na program pa so uvrstili naslednja dela:

2. maj: Lembert, Johann Wenzel (pravo ime Wenzel Tremler oziroma Trem(e)l): *Der Mann meiner Frau*, veseloigra (3).
3. maj: *Majske rože* (*Maiblumen*), glasbeno-dramatični potpuri v 3 delih: 1) Raupach, Ernst: *Der Bettler*, igra (enodejanka); 2) Bäuerle, Adolph: *Gisperl und Fisperl*, komična scena s petjem; Holbein, Franz Ignaz von (prirejeno po Kotzebueju): *Der Bräutigam aus Holland*, veseloigra (enodejanka); 3) Meisl, Karl: *Die schwarze Frau*, komična scena s petjem. Na koncu sta gospe Neufeld in Börnstein zaplesali *pas de deux.*
7. maj: *Za vsakogar nekaj* (*Etwas für Jedermann*), glasbeno-dramatični potpuri s petjem in plesom v 4 delih: Töpfer, Carl: *Nehmt ein Exempel d'ran*, veseloigra (1); Grillparzer, Franz: *Die Ahnfrau*, drama (4. dejanje); Meisl, Karl: *Die Fee aus Frankreich*, komične scene s petjem; Holbein, Franz Ignaz von (prirejeno po Kleistu): *Das Kätchen von Heilbronn*, romantična viteška igra (4. dejanje); Meisl, Karl: *Julerl, die Putzmacherin*, komična scena s petjem. Na koncu sta gospe Neufeld in Börnstein zaplesali *pas de deux.*

4 Börnstein se sklicuje na igralca in režiserja Ferdinanda Eßlairja (1772–1840) in njegovo soprogo Elise Miller (1780–?) ter dramatika in impresarija Franza Ignaza von Holbeina (1779–1855) in igralko Marie Johanno Renner (1775–1824), s katero se je Holbein poročil v Pragi leta 1820.

Kljub lepemu vremenu, poroča Börnstein (1881, 213), so si Ljubljančani radi ogledali njihove majske predstave, tako da je bilo gledališče nabito polno in zaslužek primeren. Po koncu predstav je imela nastopajoča četvorka v žepu nekaj sto goldinarjev in pogodbo za najem gledališča v sezoni 1832/33.

Neufeldova in Börnsteinova enterpriza

Gledališka direkcija v Ljubljani je z impresarijema Neufeldom in Börnsteinom leta 1832 brez kakršnih koli zadržkov sklenila najemno pogodbo. K temu je zagotovo prispevalo dejstvo, da so njune tri majske uprizoritve na stanovskem odru očitno požele aplavz, četudi *Laibacher Zeitung* in *Illyrisches Blatt* o njih nista poročala. Direkcija je poleg tega poznala in cenila Börnsteinovo delo v Ljubljani v sezoni 1830/31, odločitev pa sta ji olajšala še spričevalo magistrata iz St. Pöltna in pohvalna objava o obeh gledališčnikih v dunajskem *Theaterzeitung* (Sivec, 1971, 97). Direkcija je menila, da »lahko s svojo ekonomsko solidnostjo in umetniško kvaliteto jamčita za nadaljnji dvig gledališča v Ljubljani« (prav tam). Predčasno je odpovedala pogodbo bratoma Glöggl (o njuni enterprizi Žigon in Smolej, 2024, 103–135) in z novima impresarijema za šest let sklenila pogodbo »z možnostjo obojestranske odpovedi na koncu vsake sezone« (Sivec, 1971, 97).

Nova impresarija sta se zavezala, da bosta vsako leto uprizorila šest oper, ki dotlej v Ljubljani še niso bile izvedene, česar sta se v prvem letu tudi držala.[5] Toda umetniška raven izvedb opernih in dramskih predstav ni dolgo ostala na zahtevani ravni, čeprav sta se lahko pohvalila s kakovostnim ansamblom. Preglavice so jima povzročale predvsem bolezni članov ansambla. Sopranistka Therese Podlesky ni nastopala od 5. novembra 1832 do januarja 1833 (NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung*, obvestila na plakatih v tem obdobju), impresarija pa kljub zahtevi direkcije, naj čim prej poskrbita za nadomestno solistko, tega nista storila (Sivec, 1971, 97). Julius Conradi (1805–1889)[6] zaradi hripavosti ni nastopal konec oktobra 1832 (NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung*, plakat z dne 30. 10. 1832), Börnstein sam pa je zbolel decembra 1832 (NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung*, plakat z dne 29. 12. 1832). Poleg tega je verjetno bolehal tudi šepetalec Schäber, saj je na lepaku z dne 10. januarja 1833 izrecno poudarjeno, da bo predstava izvedena »brez šepetalca« (»ohne Souffleur«) (NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung*), kar mimogrede odpira tudi nova vprašanja o izjemno pomembni vlogi tega poklica na odru 19. stoletja, kjer so se igralci ob

5 Kot je razvidno iz repertoarja, so na oder postavili Héroldovi operi *Zampa* in *Marie*, Auberovo *La Finančée*, od italijanskih oper so uprizorili Rossinijevega *Mojzesa v Egiptu* in Meyerbeerjevo *Margareto Anžujsko*, edina nemška noviteta pa je bila Roserjeva opera *Die blaue Katze*, ki jo je Sivec označil za »cenen produkt dunajskega predmestnega gledališča« (Sivec, 1971, 95).

6 Na ljubljanskem odru je kot altistka nastopala tudi njegova soproga, roj. Heldenreich (Eisenberg, 1903, 163). Nekaj nepopolnih podatkov o njem ponuja spletna stran https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Julius_Conradi (dostop 12. 8. 2025).

natrpanem sporedu nedvomno morali zanesti na šepetalca. Nič bolj rožnato ni bilo z orkestrom. Člani orkestra so večinoma prihajali iz vojaških godb, toda garnizon ni bil stalno nastanjen v mestu in je mesto prav tako lahko čez noč zapustil. Börnstein se spominja, da so pogosto ostali brez orkestra, podobno kot se je zgodilo že predhodnikoma, bratoma Glöggl, ki s svojo operno skupino tri mesece nista mogla uprizoriti niti ene opere (Börnstein, 1881, 219–220; glej tudi Žigon in Motnik, 77). Za nameček je celo impresarij Neufeld sam kršil ljubljansko pogodbo s tem, da je za dlje časa zapustil mesto. Vse glasnejša so postajala tudi nesoglasja med impresarijema in gledališko direkcijo zaradi številnih uprizoritev v korist posameznih igralk, igralcev ali koga drugega, saj je direkcija število dobrodelnih predstav v pogodbi omejevala (Sivec, 1971, 96–98). Tako sta Neufeld in Börnstein kmalu začela razmišljati o odhodu iz Ljubljane. Januarja 1833 sta pod ugodnejšimi pogoji podpisala pogodbo za šestletni najem gledališča v Linzu ter ljubljansko direkcijo zaprosila, naj ju za prihodnjo sezono razreši vseh obveznosti (prav tam, 98). Pomanjkanje motivacije za nadaljnje delo v Ljubljani odraža tudi repertoar v zimskem delu sezone 1832/33, ko so se vrstile ponovitve predstav, večinoma pa so uprizarjali opere.[7]

Ne glede na vse pa se Neufeld-Börnsteinova enterpriza vsaj v prvem, jesensko-zimskem delu sezone lahko pohvali z izjemnim repertoarjem, začenši z uprizoritvijo dela *Das Leben ein Traum* Pedra Calderóna de la Barce (1600–1681), kar je bilo skladno z duhom romantike, drama pa je bila dobro poznana tudi ljubljanskim intelektualcem, med drugim Matiji Čopu (1797–1835) (NUK, Rokopisna zbirka, Ms 490, št. 32). Podobno je bilo z opernimi predstavami. Čeprav je objavljenih kritik malo, 29. septembra 1832 v časopisu *Illyrisches Blatt* (Ledenig, 1832, 157–158) beremo, da je bila izvedba *Zampe* izvrstna, da »ansambel kot celota tokrat ustreza bolj kot kadarkoli prej in da še ni bilo slišati na ljubljanskem odru tako močnega in polnega zbora« (prevod po Sivec, 1971, 98).

7 Kot zanimivost velja omeniti, da se je Neufeld v začetku štiridesetih let vrnil v Ljubljano ter prevzel enterprizo v sezonah 1840/41 in 1841/42 (Sivec, 1971, 119–126). Ljubljana je namreč v sezoni 1840/41 skoraj ostala brez gledališča, zato so Neufelda z veseljem sprejeli, med drugim na podlagi prejšnjega poznanstva; a Neufeld tudi tokrat ni izpolnil pričakovanj ter je gledališko direkcijo in občinstvo še enkrat razočaral (prav tam, 124–125).

Erste Vorstellung.

4

Heute Sonntag den 2. September 1832,

wird im hiesigen ständischen Theater

unter der Leitung des E. Neufeld und H. Börnstein;

aufgeführt,

zum ersten Male:

Der Willkomm's - Gruss.

PROLOG,

in Anwesenheit der ganzen Gesellschaft, gesprochen vom Direktor Neufeld.

Diesem folgt:

(Neu in die Scene gesetzt.)

Das Leben ein Traum.

Grosses romantisches Schauspiel in 3 Aufzügen, nach dem Spanischen des Don Pedro Calderon de la Barca, von C. A. West, (Schreivogel), weil. k. k. Hoftheater-Sekretär.

(Für das k. k. Hoftheater nächst der Burg.)

Sämmtliche Garderobe ist nach den Original-Zeichnungen des k. k. Hoftheater-Costüm-Direktors von Stubenrauch, neu verfertigt.

Personen:

Der König von Navarra und Leon — — — — — Hr. Hillmar.
Roderich, dessen Sohn — — — — — Neufeld.
Astolf, Herzog von Zamora, Neffe des Königs — — — — — Hr. Conradi.
Estrella, des Königs Nichte — — — — — Mad. Börnstein.
Clotald, Grosser des Reichs, Roderich's Aufseher — — — — — Hr. Würth.
Rosaura — — — — — Dlle. Blaser.
Clarin, Rosauren's Diener — — — — — Börnstein.
Erster } Kämmerling — — — — — Hr. Willi.
Zweiter } — — — — — Hr. Stelzer.

Der Anführer eines Soldatenhaufens — — — — — Hr. Mick.
Erster } Page — — — — — Mina Krosek.
Zweiter } — — — — — Julius Krosek.
Lyon, } Hauptleute im Heere des Königs — — — — — Hr. Kraft.
Tamos, } — — — — — Hr. Müller.
Berus, } — — — — — Hr. Pächler.

Grosse des Reichs. Hofherren und Hofdamen. Fahnen- und Pannerträger. Trabanten. Ritter und Knappen. Vermummte. Wächter. Pagen. Kämmerlinge. Diener. Lanzenträger. Herolde. Volk.

Der im zweiten Akte vorkommende grosse Marsch bei dem Einzuge ist vom Herrn Kapellmeister Maschek.

Zum Beschluss:

Heiter auch in ernster Zeit.

EPILOG,

gedichtet und gesprochen vom Direktor Börnstein.

Vor Beginnen des Prologs wird eine grosse Fest-Ouverture, vom Herrn Maschek, für diesen Zweck eigens neu komponirt, und vor dem Stücke, die Ouverture aus dem Ballete „Teodosia", Musik von J. N. Grafen von Gallenberg, unter der gütigen Mitwirkung mehrerer P. T. Herren Dilettanten, vom mit engagirten Orchester-Personale, executirt werden.

Preise der Plätze:

Eine Loge 1 fl. 20 kr. — Ein Sperrsitz 10 kr. — Parterre-Entre 20 kr. — Gallerie 7 kr.

Billets zu Logen und Sperrsitzen sind am Tage der Vorstellung an der Theater-Kasse von 9 bis 10 Uhr Vormittags und von 3 bis 5 Uhr Nachmittags, zu bekommen.

Der Anfang ist um 7 Uhr.

Slika 1: Gledališki plakat z vabilom na otvoritev gledališke sezone in na prvo predstavo sezone 1832/33, Calderónovo *Das Leben ein Traum.* Vir: NMS, *Commedien-Zettel-Sammlung*, plakat z dne 2. septembra 1832.

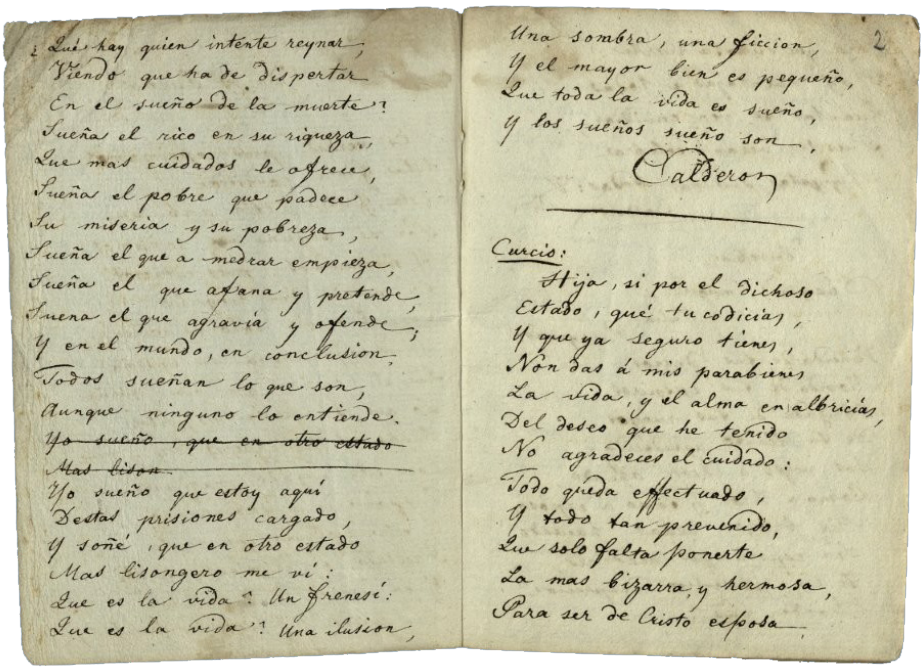
¿Dónde hay quien intente reynar,
Viendo que ha de despertar
En el sueño de la muerte?
Sueña el rico en su riqueza
Que mas cuidados le ofrece,
Sueña el pobre que padece
Su miseria y su pobreza,
Sueña el que a medrar empieza,
Sueña el que afana y pretende,
Sueña el que agravia y ofende,
Y en el mundo, en conclusion,
Todos sueñan lo que son,
Aunque ninguno lo entiende.
~~Yo sueño, que en otro estado~~
~~Mas lisonjero me vi.~~
Yo sueño que estoy aquí
Destas prisiones cargado,
Y soñé que en otro estado
Mas lisongero me ví:
Que es la vida? Un frenesí:
Que es la vida? Una ilusion,
Una sombra, una ficcion,
Y el mayor bien es pequeño,
Que toda la vida es sueño,
Y los sueños sueño son.
Calderon
Curcio:
Hija, si por el dichoso
Estado, que tu codicias,
Y que ya seguro tienes,
Nó das á mis parabienes
La vida, y el alma en albricias,
Del deseo que he tenido
No agradeces el cuidado:
Todo queda effectuado,
Y todo tan prevenido,
Que solo falta ponerte
La mas bizarra, y hermosa,
Para ser de Cristo esposa.

Slika 2: Čopov prepis Sigismundovega monologa iz Calderónove drame *Življenje je sen.* Vir: NUK, Rokopisna zbirka, Ms 490, št. 32.

Predstave v času enterprize Neufelda in Börnsteina so se zvrstile na 131 večerih,[8] pri čemer so lahko na isti večer izvedli tudi po dve predstavi. Skupaj s ponovitvami so tako odigrali 130 predstav, dvanajstkrat pa so bile na sporedu glasbene in akrobatske točke.

Tabela 1: Pregled žanrov, ki so jih uprizarjali (vir: lasten prikaz).

Žanr	Število predstav
igra, romantična igra, romantična viteška igra, melodramatična ljudska igra, domoznanska igra	21
melodrama s petjem	1
veseloigra, romantična viteška veseloigra, vojaška veseloigra	31
burka, komična burka s petjem	10
ljudska pravljica s petjem, čarobna pravljica s petjem	4
dramska slika, dramska slika iz meščanskega življenja	4

8 Enkrat plakat v zbirki *Comedien-Zettel-Sammlung* (NMS) ni pravilno oštevilčen. Večerov z uprizoritvami je bilo dejansko 132, če prištejemo še tri predstave v maju, pa jih je bilo 135.

Žanr	Število predstav
historična drama	1
romantični spektakel	4
komična slika, vodvil	6
opera, romantična opera, romantično-komična opera, komična čarobna opera, heroična opera	48
glasbeni potpuri, vokalno-instrumentalni koncert, glasbeno-deklamatorični večer, prologi	11
akrobatsko-gimnastična predstava	1
SKUPAJ	142

Impresarija sta se od ljubljanskega občinstva poslovila 24. marca 1833. Na oder sta postavila *Dramatični poslovilni ognjemet*, ki so ga sestavljali odlomki iz dramskih in opernih del. Med drugim sta parodirala čarobno pravljico *Der Bauer als Millionär* Ferdinanda Raimunda in parodijo naslovila *Die Wäscherin und der Aschenmann*; Börnstein v vlogi Fortunata Wurzla pa je za slovo t. i. *Aschenlieder* deklamiral v »kranjščini« (*in krainischer Sprache*) (NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung*, plakat z dne 24. 3. 1833).

Igralska zasedba v sezoni 1832/33

Heinrich Börnstein je zapisal, da se življenje gledališčnika v Ljubljani ne razlikuje od gledališkega življenja na drugih provincialnih odrih, kjer si, kot pravi, danes nastopil v glavni vlogi, jutri pa pel v zboru (Börnstein, 1881, 199). Kljub tej veliki prilagodljivosti in ne nazadnje izjemni sposobnosti članov ansambla so bile vloge na stanovskem odru okvirno razdeljene med člane Neufeldove in Börnsteinove skupine.

Kot je bilo že v navadi, je *Illyrisches Blatt* pred začetkom sezone septembra 1832 predstavil razporeditev vlog (Neufeld in Börnstein, 1832, 140). Eduard Neufeld je bil angažiran za vloge junakov, ljubimcev in drugih značajev ter je v sezoni 1832/33 odigral nekaj glavnih likov. Bil je Roderich (Sigismund) v igri *Življenje je sen* (*Das Leben ein Traum*), Enzio v *Kralju Enziu* (*König Enzio*) in Edward Stuart v *Edwardu na Škotskem* (*Eduard in Schottland*). V Klingemannovem *Faustu* je odigral naslovno vlogo, bil je Jaromir v Grillparzerjevi *Prababici* (*Die Ahnfrau*) in Karl Moor v Schillerjevih *Razbojnikih*. Sicer pa so ga že po mesecu dni predstav v *Illyrisches Blatt* označili kot izobraženega in razmišljujočega umetnika ter odličnega igralca. Dodali so, da vse njegove upodobitve izkazujejo solidno preudarnost in jasnost (Sch., 1832, 162).

Za očetovske vloge je bil predviden Hilmar, igralec mestnega gledališča v St. Pöltnu, ki se je v sezoni izkazal kot stari kralj v igri *Življenje je sen*, Zdenko v *Prababici*, pošteni lord Athol v *Edwardu na Škotskem* in Faustov oče v Klingemannovi dramski

obdelavi znane teme. *Illyrisches Blatt* je poudaril, da mu je kljub mladosti uspelo izjemno dobro poustvariti starčevske like (prav tam). Za mladostne junake in ljubimce je bil angažiran Julius Conradi iz mestnega gledališča v Vroclavu, ki se je občinstvu med drugim predstavil kot zapeljivi grof Esslingen v Kotzebuejevih *Pletilkah* (*Die Strickna-deln*), Franz Moor v *Razbojnikih*, Calderónov Astolf, a tudi Faustov učenec Wagner in Holbeinov Fridolin. Za intrigantske vloge je bil predviden igralec Willi iz sopronskega gledališča. Bržkone se je izkazal v vlogi oskrbnika Roberta, ki v grajskem gospodu spodbuja ljubosumje do Fridolina v istoimenskem Holbeinovem delu. Amalie Neufeld je prevzela vloge naivnih in živahnih ljubimk: bila je Goldonijeva Mirandolina, ukročena trmoglavka Franziska in baronova hčerka v veseloigri *Nezakonski otrok* (*Das Kind der Liebe*). V časopisu *Illyrisches Blatt* so zapisali, da je že po prvih vlogah postala ljubljenka občinstva (prav tam). Junakinje in ljubimke je igrala zlasti gdč. Gläser iz budimskega gledališča: maščevalno Rosauro v *Življenju in snu*, Berto v *Prababici*, koketno Amalie v *Pletilkah* in zlasti požrtvovalno Lucio v *Kralju Enziu.* Kritik časopisa *Illyrisches Blatt* je menil, da je Gläserjeva v vlogi Lucie v svojo mestoma trezno igro vnesla tudi toplino ter da si bo zato in zaradi skrbi za čist jezik zagotovo zlahka pridobila naklonjenost občinstva (prav tam). V ansamblu sta bila tudi zakonca Börnstein. Medtem ko je gospa Börstein nastopala zlasti v operah, je njen mož Heinrich poleg manjših šaljivih vlog upodobil Raimundovega Fortunata Wurzla. Omeniti velja, da so za otroške vloge angažirali bratca in sestrico Mino in Juliusa Kroseck, igrala sta paža v igri *Življenje je sen*.

Nekatera zanimivejša uprizorjena dela

Neufeld in Börnstein sta sezono 1832/33 zastavila zelo ambiciozno. Na oder sta postavila vseh šest obljubljenih oper, med dramskimi deli pa je njuna igralska zasedba v tej sezoni premierno uprizorila kar 31 predstav. Kljub številnim veseloigram sta impresarija v repertoar uvrstila tudi nekaj osrednjih dramatikov nemškega prostora (Raupach, Grillparzer, Schiller), posebnega pomena pa je uprizoritev Calderonovega dela *Življenje je sen*. Za razliko od opernih predstav, ki so jih velikokrat ponovno uprizorili – Héroldovo opero *Zampa* so v tej sezoni izvedli kar štirinajstkrat –, so bile ponovitve dramskih del na stanovskem odru redkejše. Dvakrat so uprizorili Klingemannovega *Fausta* in Gleichovo burko s petjem *Peter Stieglitz*, trikrat Töpferjevo dramsko sliko iz meščanskega življenja *Ein Tag vor Weihnacht* in Raimundovo čarobno pravljico *Das Mädchen aus der Feenwelt*. Na začetku leta 1833 pa se je ambicioznost repertoarja zaradi vseh že omenjenih težav znatno zmanjšala in sezono so reševale predvsem operne predstave, deloma, predvsem januarja in februarja 1833, tudi burke in čarobne pravljice. V nadaljevanju je predstavljenih nekaj zanimivejših dramskih uprizoritev, ki so zaznamovale obravnavano sezono.

Prva predstava sezone je bila uprizoritev dela *Življenje je sen* (***Das Leben ein Traum***) Pedra Calderóna de la Barce, ki so ga v tem času ponovno odkrivali evropski romantiki – pa tudi izobraženci na Slovenskem. Igra *Življenje je sen*, ki so jo na gledališkem plakatu poimenovali kar »romantisches Schauspiel« (»romantična igra«), je prvič in zadnjič v tej sezoni prišla na stanovski oder 2. septembra 1832, in sicer v prevodu dunajskega pisatelja in gledališčnika Josepha Schreyvogla (1768–1832). Ta se je le nekaj mesecev poprej upokojil kot direktor dunajskega Burgtheatra in kmalu zatem umrl. Prevod je sicer nastal poldrugo desetletje prej. Schreyvogel je dramo prestavil iz poljskega okolja v Španijo, saj so se mu značaji zdeli povsem španski, zgodovinska podlaga pa manj bistvena. Spremembo je utemeljeval tudi s kostumi, saj naj poljski ne bi bili ravno običajni (Schreyvogel, 1816, VI). Poljski kralj je postal kralj Navarre in Leona, Sigmund Roderich, moskovski vojvoda Astolf pa vojvoda Zamore. Kljub temu, da je bil Schreyvogel zaradi kritik drugo verzijo prevoda prisiljen vrniti na Poljsko, je zanimivo, da so v Ljubljani igrali »hispaniziranega« Calderóna, kostume pa so izdelali po izvirnih skicah kostumografa Philippa von Stubenraucha (1784–1848) iz dunajskega Burgtheatra (NMS, *Commedien-Zettel-Sammlung*, plakat z dne 2. 9. 1832). Schreyvogel je v uvodu k izdaji dela leta 1816 priznal, da se je naslonil na že obstoječi prevod nemškega prevajalca Johanna Diedricha Griesa (1775–1842). Za ponazoritev primerjamo odlomek iz znamenitega Sigmundovega monologa v izvirniku in obeh prevodih:

¿Qué es la vida? Un frenesí.
¿Qué es la vida? Una ilusión,
Una sombra, una ficción,
Y el mayor bien es pequeño,
Que toda la vida es sueño,
Y los sueños sueños son. (Calderón, 2008, 161)

Gries:
Was ist Leben? Raserei!
Was ist Leben? Hohler Schaum,
Ein Gedicht, ein Schatten kaum!
Wenig kann das Glück uns geben;
Denn ein Traum ist alles Leben,
Und die Träume selbst ein Traum. (Calderón, 1815, 281)

Schreyvogel:
Was ist das Leben? Raserey!
Was ist das Leben? Hohler Schaum,
Ein täuschend Bild, ein Schatten kaum!

Gar wenig kann das Glück uns geben;
Denn nur ein Traum ist Alles Leben,
Und selbst die Träume sind ein Traum. (Calderón, 1816, 71)

Uta Maley (1976, 44) je podrobno analizirala Schreyvoglov prevod in ugotovila, da avstrijski prevajalec sicer v veliki meri prevzema Griesov prevod, a ga mestoma tudi izboljšuje. V citiranem primeru »ein täuschend Bild« npr. bolj ustreza izvirni besedi »ficción« kot Griesov prevod »Gedicht«. V nasprotju z Griesom, zagovornikom zvestega prevoda, je Schreyvogel sledil drugačni poetiki. Tri Calderonóva dejanja je prerazporedil v pet (prav tam, 63), krajšal je monologe, saj se mu »strašno dolgi govori« niso zdeli skladni z gledališkimi običaji (Schreyvogel, 1816, V), od znamenitega Bazilijevega monologa pa je ohranil komaj polovico (Maley, 1976, 50). Sprememb so bile deležne tudi dramske osebe. Rosaura, ki ji je Astolf nekoč obljubil zakon, nato pa jo je zapustil, v Schreyvoglovem prevodu deluje bolj maščevalno, saj napoveduje, da bo svoje srce poiskala s krvavim jeklom v njegovem (prav tam, 58). Astolf se v nemškem prevodu opravičuje, da je moral Rosauro žrtvovati zaradi državniških zadev, saj si knez pač ne more sam poiskati žene (prav tam, 60), v izvirniku pa se sklicuje na njeno neznano poreklo. Sigismund, ki ga je kralj zaradi prerokbe zaprl v samoten stolp, nato pa ga začasno osvobodil, se zdi v prevodu bolj divji, povsem skladen z junaki *Sturm und Dranga* (prav tam, 56). Po obdobju nasilnosti postane moder in preudaren, na koncu pa napove, da se namerava okoristiti s srečo, dokler traja. Pri Schreyvoglu je poudarek drugačen, kljub minljivosti smisel življenja vidi v dejavnosti (prav tam, 46):

Und weiß, daß dieses Lebens schönstes Glück
Hinschwindet wie ein Traum, und daß zurück
Nichts bleibt von Allen, was wir hatten,
Als die Erinnerung an unsre Thaten. (Calderón, 1816, 103)[9]

Ob tem je treba poudariti, da je Schreyvogel Calderóna prevajal v svobodni jambski obliki, v nasprotju z Griesom, ki je uporabil trohejski osmerec (Maley, 1976, 68). Gre za tedaj nadvse relevantna vprašanja. Le pol leta poprej je namreč France Prešeren (1966, 177) Matiji Čopu[10] postavil vprašanje, kateri metrum bi bolj ustrezal kranjski

9 Prevod v slovenščino: Življenja sreča mine, / vemo, kot sen izgine, / od naših ostane dobrin / le na naša dela spomin. (Verze in nekatere druge citate tu in v nadaljevanju sta iz nemščine v slovenščino, če ni navedeno drugače, prevedla avtorja prispevka.)

10 Čop, ki je imel v svoji knjižnici devet Calderónovih knjig v španščini, je dramatika dobro poznal. Iz pisem Franzu Leopoldu Saviu (19. 11. 1824 in 1. 5. 1826) vemo, da je cenil Griesove prevode ter da je poznal tudi članke Friedricha Wilhelma Schmidta iz *Wiener Jahrbücher der Literatur*. V konceptu pisma Eduardu Linzbauerju (maj 1826) pa je razmišljal o vzrokih slabega sprejema Calderóna v Dresdnu. Calderóna omenjajo tudi njegovi galicijski dopisniki. V zapuščini (NUK, Rokopisna zbirka, Ms 490, št. 32) se je ohranil tudi Čopov prepis Sigmundovega monologa.

tragediji, štiristopični trohej ali pet- oziroma šeststopični jamb. Če sta se Prešeren in Čop udeležila ljubljanske uprizoritve, sta lahko slišala, kako zveni rimani jamb na nemškem odru.

V obdobju bidermajerja so se na odru pojavljale tudi poučevalne zgodovinske drame (*belehrende Geschichtsdrama*). Ernst Raupach (1784–1852) je denimo gledališče pojmoval kot šolo ljudskega izobraževanja (*eine Schule der Volksbildung*), zgodovino pa kot najučinkovitejše sredstvo izobraževanja (Hacks, 2011, 91–92). Ustvarjalni vrh je ta dramatik dosegel z dramo ***Kralj Enzio*** (*König Enzio*), ki je nastala leta 1831 in opisuje ujetništvo nezakonskega sina cesarja Friderika II. Hohenstaufna v Bologni. Raupach drame ni zasnoval v protipapistični nestrpnosti, zato so jo igrali tudi v južnonemških deželah, hkrati pa se je odpovedal poučevanju v korist ganljive ljubezenske zgodbe (Hacks, 2011, 93). Zgodba je zapletena: Enzio, nekdanji kralj Sardinije in nadarjen pesnik, je že nekaj let zaprt v palači, občuduje pa ga Bolognčanka Lucia, ki ga obiskuje v deški preobleki. Kljub prošnjam cesarskega odposlanca in kljub ponujeni visoki odkupnini je Bologna neizprosna in kralja ni pripravljena izpustiti. Dokler ne umre njegov polbrat Konrad, si Enzio niti ne želi svobode, nato pa prijatelji skušajo organizirati njegov pobeg v krsti, kar se ponesreči. Bolonjski podesta strogo kaznuje njegove pomagače, Enzia pa veli zapreti v podzemno jamo pod palačo. Ker ga nihče od služabnikov noče spremljati v podzemlje, se spet pojavi Lucia v deški preobleki. Kljub hitri poroki Enzio Lucii ne dovoli, da bi ga spremljala, vendar mladenka vztraja:

> Motiš se. Če dva nosita nesrečo,
> vsak čuti le polovico bolečine.
> Srečo, tudi v nesrečnih dneh,
> pa občuti v celoti, dvojno, vsako srce. (Raupach, 1837, 150)

S skupnim spustom v podzemlje se zaključi žalostna zgodba mladega kralja, ki je pri takratnem občinstvu izzvala solze (Hacks, 2011, 93); uverturo k drami je zložil tedaj osemnajstletni Richard Wagner (1813–1883). Raupach je poudarjal, da želi v nasprotju s Kotzebuejem, ki je iz nesrečnikov napravil junake, storiti obratno, namreč iz junakov napraviti nesrečnike (prav tam, 92).

Starejše »kraljevske igre« je na ljubljanskem odru zastopala historična drama ***Edward na Škotskem ali Noč begunca*** (*Eduard in Schottland oder Die Nacht eines Flüchtlings*), ki so jo odigrali decembra 1832 in pod katero je podpisan August von Kotzebue. A navedba njegovega avtorstva je sporna. Dramatik René Charles Guilbert de Pixérécourt (1773–1844) je namreč leta 1805 Kotzebueja obtožil, da je zlorabil zaupanje Alexandra Duvala (1767–1842), ki mu je bil poslal rokopis svoje drame *Édouard en Écosse*. Ker je policija Konzulata dramo zaradi morebitnih aluzij na Bourbone, živeče v izgnanstvu, v Franciji prepovedala, jo je nemški dramatik uprizoril pod svojim

imenom z dodatnim podnaslovom in brez navedbe vira (Rabany, 1893, 476–477). Duval je zgodbo pretendenta povzel po Voltairovem delu *Stoletje Ludvika XV.* (*Siècle de Louis XV*.). Po bitki pri Cullodenu leta 1746 je bil princ Edward, ki je s pomočjo Francozov želel na Škotskem ponovno vzpostaviti vladavino Stuartov, poražen. Verjetno bi ga zajeli angleški vojaki, če mu ne bi pomagala Flora MacDonald, ki ga je, preoblečenega v služkinjo, pretihotapila na otok Skye.

Nadaljnje dramsko dogajanje se zelo odmika od resničnih dogodkov. Na otoku vlada družina Athol, privrženka angleškega kralja Jurija. V odsotnosti lorda Athola, ki ga tudi služinčad slabo pozna, angleške vojake sprejema njegova žena, njena nečakinja Malwina (zamišljena na podlagi Flore) pa je na strani pretendenta. Z njeno pomočjo se v grad zateče Edward, ki ga lady Athol ne izda in ga Angležem celo predstavi kot svojega moža in ki je v resnici doživel brodolom. Ko pa se vrne lord Athol, tudi ne izda princa, ki mu je nekoč v Rimu rešil življenje, in se celo sam razglasi za upornega pretendenta, da Edward uspešno pobegne. Vojvodi Cumberlandu, poveljniku angleških sil, lady Athol postavi vprašanje, kaj bi storil na njenem mestu. Vojvoda pripomni, da bi princa tudi sam rešil: »Naša dolžnost nas sili bojevati se proti sovražnikom, naša človečnost pa nas obvezuje, da pomagamo nesrečnim« (Kotzebue, 1841a, 112). Vojvoda na koncu obljubi, da bo družino branil na dvoru.

V tej sezoni so na stanovskem odru poleg že omenjene historične drame uprizorili še nekaj Kotzebuejevih del, predvsem meščanskih iger. Njegov ***Nezakonski otrok*** (*Das Kind der Liebe*) je tipična meščanska drama. Motiv nezakonskega otroka je bil nadvse zanimiv že za dramatiko druge polovice 18. stoletja, saj so se v tem obdobju začeli upirati misli, da morajo nedolžni plačevati namesto krivcev. Denis Diderot (1713–1784) je pod vplivom Goldonija (1707–1793) napisal dramo *Nezakonski sin* (*Le fils naturel*) (Rabany, 1893, 188), v kateri je Clairville zaljubljen v Rosalie, ki ljubi Dorvala, on pa je razpet med njo in Constance. Na koncu se pojavi Lysimond, ki razkrije, da sta Dorval in Rosalie njegova otroka, kar omogoči novo prerazporeditev parov. Pozneje se v ganljivkah pojavita kesanje in poprava škode, katere motor je prav nezakonski sin (Frenzel, 1992, 767). Ta motiv je v nemško dramatiko z dramo *Praporščak* (*Fähnrich*) vpeljal Friedrich Ludwig Schröder (1744–1816). V njej baron po mnogih letih obžaluje, da je pred leti izgubil stike z dekletom, ki mu je obljubil poroko. Svojega nezakonskega sina prepozna v mladem praporščaku, ki ga ljubi njegova hči. Ker pa se izkaže, da je posvojena, se par lahko poroči.

Kotzebue je tradicijo nadaljeval. V njegovi drami *Nezakonski otrok* je natančno opisana zlasti zgodba nezakonske matere Wilhelmine, ki jo je pri sedemnajstih letih zapeljal baron Wildenhain, ji obljubil poroko, nato pa odšel v vojsko. Njegova mati je zvezi nasprotovala in pregnala nosečo Wilhelmino, ki se ni smela vrniti niti k staršem. Stežka je vzgojila sina, ki je postal vojak. Kotzebuejev baron pa tudi ni tako kriv, kot se zdi na prvi pogled (Rabany, 1893, 189). Ni tipični zapeljivec, saj v vojski ni prejel

Wilhelmininih pisem. Iz hvaležnosti se je poročil z dekletom, ki ga je negovalo, ko je bil nevarno ranjen. Po ženini smrti se je s hčerko Amalie vrnil na materino posestvo, kjer se znajdejo vsi vpleteni. Amalie ljubi skromnega pastorja in ne nadutega grofa von der Muldeja, ki je zgolj poln francoskih fraz. Baron sicer misli, da se hčerka igra Saint--Preuxa in Julijo, junaka Rousseaujevega romana *Nova Heloiza*, a na koncu popusti, saj noče žrtvovati njene sreče. Wilhelmino sin Fritz najde kot popolnoma onemoglo beračico, ki ji le redkokdo pomaga (npr. mimoidoči Jud, ne pa bogatejši kristjani). Sin zdaj prvič izve, da je nezakonski otrok. Da bi gmotno pomagal materi, od mimoidočega, ki mu zavrne miloščino, celo z orožjem zahteva denar. V zaporu kmalu spozna, da je napadel svojega očeta, barona Wildenhaina. Ker gre za dramsko zvrst blizu sentimentalizmu, baron po soočenju s sinom prepozna resničnost Fritzove izpovedi in sina takoj javno prizna, sina, ki bo razmnoževal njegovo ime in posedoval njegove posesti, ter sina, v čigar objemu bo umrl. A doslej nepriznani sin lahko v tej drami zahteva več kot predhodniki, saj je njegova usoda neločljivo povezana z usodo matere. V zvezi s tem je zanimiv dialog med pastorjem in baronom, v katerem se kažejo aristokratski predsodki. Ker je baron nekoč pred Bogom Wilhelmini obljubil poroko, mora zdaj držati besedo in poročiti beračico. Predsodki se ublažijo v komičnem pogovoru z grofom Muldejem, nekdanjim Amalijinim zaročencem, ki se namerava spričo nenavadnih dogodkov vrniti v mesto, a tudi sam priznava, da ima dva nezakonska sinova (Kotzebue uporabi izraz *un fils naturel*), ki pa bosta postala frizerja. V zadnjem prizoru Wilhelmina odpusti baronu, pastor pa se z Amalie hvaležno ozre v nebo.[11]

K meščanski dramatiki sodi tudi drama (*Schauspiel*) ***Pletilke*** (*Die Stricknadeln*). Kotzebue se v predgovoru spominja, da se je pred leti v Leipzigu sprehajal s pisateljem Meissnerjem, ki je menil, da je težko najti vedno novo snov za gledališka dela. Kotzebue naj bi odvrnil, da lahko iz vsake stvari, ki mu jo bo navedel, napiše igro. Ker je tedaj pred njima ležala pletilka, jo je Meissner dvignil in ga pozval, naj izpolni obljubo. V Kotzebuejevi igri se podeželski baron Durlach poroči z Amalie, dvajset let mlajšim dekletom, ki pa je trn v peti tašči, stari baronici, kot beremo v spodnjem dialogu:

> Baronica: Amalie ne zamudi nobene igre v gledališču.
> Baron: Ima povsem prav.
> Baronica: Leta na vsak ples.
> Baron: To me veseli.

11 Kotzebuejeva drama je doživela lep uspeh v Angliji. Prevajalka Elizabeth Inchbald (1753–1821) jo je naslovila *Zaobljube zaljubljencev* (*Lower's Vows*). To različico je poznala tudi Jane Austen (1775–1817), saj jo želijo uprizoriti protagonisti njenega romana *Mansfield Park* (1814), kjer se sicer veliko ukvarjajo z ženskimi dramskimi liki, zlasti z Agatho (Wilhelmino) in Amalie. Če nekateri Amalie pojmujejo kot najtežji lik v igri, imajo drugi njeno vlogo za odvratno, saj gre za predrzno in nesramno dekle. Junakinja romana Fanny Price je osupla, da so sorodniki izbrali to igro: »Agatha in Amalie sta se ji zdeli, vsaka na povsem svoj način – položaj ene in jezik druge –, tako popolnoma neprimerni, da bi ju odigrala katerakoli spodobna ženska […]« (Austen, 2013, 191).

Baronica: Je kraljica zabav.
Baron: To godi mojemu okusu.
Baronica: Pol noči preživi ob igralni mizi.
Baron: Če ji je v veselje.
Baronica: Izgublja tvoj denar.
Baron: Saj nisem reven. (Kotzebue, 1841b, 266)

Baron poudarja, da se je z Amalie poročil, da bi si starost okrasil z vrtnicami, hkrati pa ni pričakoval, da mu bo žrtvovala svojo mladost. Presenetljivo toleranten je celo do mladega grofa Esslingena, ki je očitno zaljubljen v njegovo ženo. Rivalski grof je tipičen brezobzirni zapeljivec iz sentimentalnih romanov, ki Amalie spodbuja, naj od moža zahteva skrinjico z nakitom pokojne matere, saj domneva, da je soprog vsebino potrošil za ženine izdatke. Baron Amalie izroči skrinjico pod pogojem, da je ne odpre v navzočnosti nobene osebe. V skrinji namesto nakita Amalie najde le pet pletilk, s katerimi je mati po moževi smrti omogočala hčerkino eksistenco, dokler ji ni pomagal baron Durlach. V teh nesrečnih okoliščinah jo obišče še stara baronica, ki zahteva, naj se loči od njenega sina. Ker načeloma pristane, se baron iz pasivnega opazovalca preobrazi v aktivnega in se, preoblečen v Turka, poda na ples v maskah. Medtem ko grof Esslingen pričakuje, da bo zdaj lahko izkoristil revno in oklevetano ločenko, Amalie razmišlja, kdo je bil skrivnostni Turek, ki je poplačal njene dolgove ob igralni mizi. Namesto ločitvenih papirjev ji odvetnik prinese oporoko, v kateri jo soprog razglasi za univerzalno dedinjo. Ko prispejo novice, da se je baron celo dvobojeval za ženino čast, vzplamti njena ljubezen do moža, grofa pa za vselej odslovi. Drama se konča z baronovimi besedami: »O, tiha sreča doma. Potem ko svet preplavlja bridek obup, spusti Bog kapljo ugodja in glej, poplave so ljubke« (Kotzebue, 1841b, 327).

Med angleškimi igrami, ki so jih odigrali v času Neufeldove in Börnsteinove enterprize, je bila že septembra 1832 na sporedu veseloigra ***Tihe vode so globoke*** (*Stille Wasser sind tief*) Friedricha Ludwiga Schröderja (1744–1816). Gre za moderno adaptacijo komedije *Obvladati in imeti ženo* (*Rule a Wife and have a Wife*) Johna Fletcherja (1579–1625),[12] ki jo je v svojem 33. dunajskem predavanju pohvalil August Wilhelm Schlegel (1967, 234). Schröder je igro iz španskega prenesel v nemško okolje, ohranil pa je vzporedni zgodbi. V glavni zgodbi premožna mlada vdova išče moža, ki bi ji bil podložen, v vzporedni stranski (Fletcher jo je povzel po Cervantesovi noveli *Sleparska ženitev* (*El casamiento engañoso*; Grant, 1944, 330–338)) pa se njena služabnica izdaja za bogatašinjo, da bi se lažje poročila. Tako kot v izvirniku tudi pri Schröderju snubec Wilburg najprej igra omejenca, po poroki pa se vmešava

12 Če je Schröderjev naslov neposrečen, je Fletcherjev vezan na izjavo vdovinega snubca Leona, da bi raje sam in v viharju vodil cesarsko ladjo kot obvladal eno žensko: »I had rather guide a ship imperial / Alone, and in a storm, than rule one woman« (Fletcher, 1845, 465).

v njeno družbo in jo sramoti. Da bi ga odstranili, ga v obeh komedijah vpokličejo v vojsko, kar novopečeni mož sprejme z zadovoljstvom, saj ga bo morala spremljati tudi soproga. Pri Schröderju je soproga zgrožena spričo moževe neotesanosti, nato pa sledi preobrat, saj ji Wilburg izpove ljubezen, kar jo gane. V nasprotju s Cervantesom se tudi stranski par po prevari spravi, odpusti pa mu tudi baronica. Schröder se je v adaptaciji odpovedal Flecherjevemu prizoru, v katerem vojvoda hlini hude poškodbe, da bi se lahko približal nekdanji vdovi.

Novembra 1832 so uprizorili še eno delo, ki se zgleduje po angleški komediji in ji je tudi tematsko blizu. Holbeinova komedija ***Ljubezen zmore vse ali Ukročena upornica*** (*Liebe kann Alles oder die bezähmte Widerspenstige*) je pravzaprav predelava predelave. Že konec 18. stoletja je namreč Johann Friedrich Schink (1755–1835) moderniziral Shakespearovo klasično komedijo *Ukročena trmoglavka* (*Taming of the Shrew*), kar je bila podlaga Holbeinu, ki se je osredinil samo na razmerje problematične starejše sestre Catarine s Petrucciom. Veronskega odličnika zamenja polkovnik von Kraft, trmoglavo Catarino pa Franciska, ki se na koncu ukloni možu.

Neufeld in Börnstein sta ob koncu sezone na zadnjem gledališkem plakatu zapisala, da se najiskreneje zahvaljujeta za naklonjenost in dobroto, ki sta jima bili tolikokrat izkazani, ter da najponižneje vabita še k zadnji večerni predstavi (NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung*, plakat z dne 24. marca 1833).[13] V sklopu *Dramatičnega poslovilnega ognjemeta* so odigrali tretje dejanje iz Schillerjeve drame *Wilhelm Tell*, veseloigro Johanna Hutta v enem dejanju *Das war ich!*, parodijo *Die Wäscherin und der Aschenmann* in tretje dejanje iz Héroldove opere *Marie*. Po ljubljanski izkušnji sta podjetnika s soprogama odšla v Linz in v mestu nekaj sezon delovala kot impresarija tamkajšnjega deželnega gledališča (Wurzbach, 1870, 478; Bachleitner, 2008, 27–45), nato pa ju srečamo tudi na drugih odrih po monarhiji. Vodenje ljubljanskega stanovskega odra je za njima prevzela Amalija Mašek (Smolej in Žigon, 2024, 297–340).

Sklepne misli

Raziskava o impresarijih Eduardu Neufeldu in Heinrichu Börnsteinu v sezoni 1832/33 je razkrila nekaj pomembnih in doslej manj upoštevanih plati ljubljanskega gledališkega življenja. Prvič, pokazala je, kako zelo je bil gledališki repertoar odvisen od osebnih, družinskih in poslovnih povezav impresarijev ter kako tesno so se prepletali interesi zasebnega podjetništva, umetniške ambicije in občinstvene preference. Drugič, analiza repertoarnih odločitev je osvetlila dejstvo, da je opera še vedno uživala primat pred dramskim gledališčem, vendar so bile posamezne dramske postavitve – zlasti

13 HOHE, GNÄDIGE, VEREHRUNGSWÜRDIGE! Indem wir bei der heutigen letzen Vorstellung, scheidend, unsern wärmsten innigsten Dank für so viele, uns zu Theil gewordene Beweise Ihrer Huld und Güte aussprechen, wagen wir uns unsere ergebenste Einladung zu der heutigen Vorstellung zu machen, und zeichnen Dero A. NEUFELD und M. BÖRNSTEIN, Mitglieder des hies. Ständ. Theaters.

Calderónova *Življenje je sen* in Raupachov *Kralj Enzio* – pomembne za literarno in kulturno zavest ljubljanskega občinstva, saj so uvajale teme osebne svobode, politične moči in identitete.

Prav tako se je pokazalo, da so bile organizacijske in finančne težave impresarijev neločljivo povezane z omejitvami gledališkega aparata od skromnega ansambla in pomanjkanja pevcev do občutljivega razmerja med nemško in slovensko govorečim občinstvom. Tako Neufeldova in Börnsteinova enterpriza ni zgolj epizoda v nizu sezonskih impresarijev, temveč vpogled v krhko ravnotežje med umetnostjo, ekonomijo in politiko v ljubljanskem gledališču v prvi polovici 19. stoletja.

Raziskava dopolnjuje sliko o prelomnem obdobju ljubljanskega gledališča, ko so se oblikovali temelji za kasnejši razvoj profesionalnih gledaliških praks. V ospredje postavlja tudi osebnosti, ki so bile doslej obravnavane le obrobno, ter tako širi razumevanje o delovanju osebnih in profesionalnih mrež v srednjeevropskem prostoru. Sezona 1832/33 je bila sicer kratka in polna težav, a je kljub temu pustila vidno sled bodisi z ambicioznimi dramskimi poskusi bodisi z *Dramatičnim poslovilnim ognjemetom*, ki je pomenljivo simboliziral konec še enega eksperimenta in obetajočo napoved novih iskanj.

Priloga: Repertoar sezone 1832/33

September 1832[14]

2. Prolog. Uvodna deklamacija *Der Willkomms-Gruß*, ki jo je v navzočnosti gledališke zasedbe recitiral impresarij Eduard Neufeld.
   West, Carl August (pravo ime Joseph Schreyvogel): *Das Leben ein Traum*, romantična igra (5).
   Epilog: *Heiter auch in ernster Zeit*, spesnil in recitiral Heinrich Börnstein.
4. Iffland, August Wilhelm von: *Die Liebe auf dem Lande*, veseloigra (3*).
6. Raupach, Ernst: *König Enzio*, romantična igra (5*).
9. Bäuerle, Adolph: *Gisperl und Fisperl, oder Die Räuberherberge in den böhmischen Wäldern,* burka (3).[15]
10. [Avtor ni naveden]: *Leichtsinn und Liebe, oder Vaterstand*, veseloigra (4*).
12. Kotzebue, August von: *Die Verwandschaften*, veseloigra (5*).
13. Koncert gospoda Josepha Merka, profesorja na dunajskem Konservatoriju.
    Raupach, Ernst: *Der Bettler*, igra (1).
16. Weidmann, Franz Carl: *Die wilde Jagd*, predigra k viteški igri (1*).
    Weidmann, Franz Carl: *Die Scharfenecker*, viteška igra (4).
18. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3*).

14 Dela, označena z zvezdico (*), so na stanovskem odru izvedli premierno.

15 Predstava je bila, kot izdaja gledališki plakat, na novo postavljena na oder (»neu in die Szene gesetzt«).

19. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
20. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
22. Schröder, Friedrich Ludwig: *Stille Wasser sind tief*, veseloigra (5*).
23. Gleich, Joseph Alois: *Der Pächter und der Tod, oder Die drei Gaben aus der Unterwelt*, komična čarobna burka s petjem (4*).
24. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
25. Meddlhammer, Albin von (ps. Albini): *Verwirrung über Verwirrung*, veseloigra (4*).
27. Bauernfeld, Eduard von: *Das Liebes-Protokoll*, veseloigra (3*).
29. Weißenthurn, Johanna Franul von: *Das Gut Sternberg, oder Der Haupttreffer in der Güterlotterie*, veseloigra (4*).
30. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).

Oktober 1832

3. Grillparzer, Franz: *Die Ahnfrau*, igra (5).
4. Boieldieu, François-Adrien: *Die weiße Frau*, romantična opera (3).
6. Boieldieu, François-Adrien: *Die weiße Frau*, romantična opera (3).
7. Kollmann, Ignaz: *Die Drachenhöhle bei Röthelstein, oder Der Hammer um Mitternacht*, romantična viteška igra (4*).
8. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
9. Holbein, Franz Ignaz von: *Fridolin, oder Der Gang nach dem Eisenhammer*, viteška igra (5).
11. Boieldieu, François-Adrien: *Die weiße Frau*, romantična opera (3).
13. Blum, Carl: *Mirandolina, oder Die getäuschte Schöne*, veseloigra (3*).
14. Gleich, Joseph Alois: *Peter Stieglitz*, burka s petjem (5*).
15. Grammerstätter, Carl Eduard: *Nina, Hani, Nannerl und Anna, oder Die Braut aus Arkadien*, veseloigra (4*).
16. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
20. Hérold, Ferdinand: *Marie, oder Verborgene Liebe*, romantično-komična opera (3*).
21. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).[16]
22. Hérold, Ferdinand: *Marie, oder Verborgene Liebe*, romantično-komična opera (3).
23. Carl, Carl (pravo ime Karl Andreas von Bernbrunn): *Staberl's Reiseabentheuer*, burka s petjem (2).
25. Hérold, Ferdinand: *Marie, oder Verborgene Liebe*, romantično-komična opera (3).

16 *Theaterjournal* predstave 21. oktobra 1832 ne navaja.

27. Kurländer, Franz August von: *Die Heirat aus Vernunft*, veseloigra (3).[17]
28. Schiller, Friedrich: *Die Räuber*, igra (5).
29. Hérold, Ferdinand: *Marie, oder Verborgene Liebe*, romantično-komična opera (3).
30. Lembert, Johann Wenzel (pravo ime Wenzel Tremler oziroma Trem(e)l): *Der Mann meiner Frau*, veseloigra (3).

November 1832

1. Klingemann, August: *Dr. Johann Faust, oder Die Höllenbraut*, melodramatična ljudska igra (5).[18]
3. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
4. Holbein, Franz Ignaz von: *Das Turnier zu Kronstein, oder Die drei Wahrzeichen*, romantična viteška veseloigra (5).
5. Kotzebue, August von: *Der Straßenräuber aus Kindesliebe, oder Das Kind der Liebe,* veseloigra (5).
6. Hopp, Friedrich: *Das schwarze Kind, oder Klapperl als Viertelmeisters-Substitut*, burka s petjem (5).
10. Auber, Daniel-François-Esprit: *Fra Diavolo, oder Das Gasthaus von Terracina*, romantična opera (3).
11. Auber, Daniel-François-Esprit: *Fra Diavolo, oder Das Gasthaus von Terracina*, romantična opera (3).
12. Auber, Daniel-François-Esprit: *Fra Diavolo, oder Das Gasthaus von Terracina*, romantična opera (3).
14. Birch-Pfeiffer, Charlotte Karoline: *Schloß Greifenstein, oder Der Stammbuch*, romantična igra (5).[19]
15. Lebrun, Carl: *Launen des Zufalls*, veseloigra (3).
    Glasbeni potpuri *Vier Gerichte zum Souper*.
17. Meisl, Karl: *Julerl, die Putzmacherin*, romantična opera (2).[20]
18. Klingemann, August: *Dr. Johann Faust, oder Die Höllenbraut*, melodramatična ljudska igra (5).
19. Meisl, Karl: *Julerl, die Putzmacherin*, romantična opera (2).
20. Auber, Daniel-François-Esprit: *Fra Diavolo, oder Das Gasthaus von Terracina*, romantična opera (3).

---

17 Navaja samo *Theaterjournal*, plakata v zbirki *Comedien-Sammlung* ni, vendar glede na številčenje plakat manjka.

18 *Theaterjournal* navaja, da so ta večer izvedli operno predstavo *Marie*. Za Klingemannovega *Fausta* pa gledališki plakat pravi, da je bila predstava na novo postavljena na oder (»neu in die Szene gesetzt«).

19 Predstavo so v novi preobleki postavili na oder (»neu in die Szene gesetzt«).

20 Gre za Meislovo burko s petjem, parodijo na Spontinijevo opero *Die Vestalin* (*La Vestale*). Na gledališkem plakatu je Meislova predstava označena kot »große komische Lokal-Oper mit Märchen und Evolutonen«.

21. Kettel, Johann Georg: *Richard's Wanderleben, oder Die beiden Donner und der schnelle Blitz*, veseloigra (4*).
22. Kotzebue, August von: *Der Rehbock, oder Die schuldlosen Schuldbewußten*, veseloigra (3).
23. Holbein, Franz Ignaz von: *Liebe kann Alles, oder Die bezähmte Widerspenstige*, veseloigra (4).
    Po predstavi glasbeni potpuri.
24. Beck, Heinrich: *Die Schachmaschine*, veseloigra (4*).
25. Meisl, Karl: *Julerl, die Putzmacherin*, romantična opera (2).
26. Auber, Daniel-François-Esprit: *Fra Diavolo, oder Das Gasthaus von Terracina*, romantična opera (3).
27. Angely, Louis: *Das Fest der Handwerker*, komična slika, vodvil (1*).
    Kotzebue, August von: *Der schelmische Freier*, veseloigra (1).
28. Vokalno-instrumentalni koncert.
    Raupach, Ernst von: *Der Bettler*, igra (1).
29. Angely, Louis: *Das Fest der Handwerker*, komična slika, vodvil (1).
    Kotzebue, August von: *Der schelmische Freier*, veseloigra (1).

December 1832

1. Vokalno-instrumentalni koncert.
   Kotzebue, August von: *Rosen des Herrn von Malesherbes*, veseloigra (1).
2. Angely, Louis: *Das Fest der Handwerker*, komična slika, vodvil (1).
4. Roser, Franz: *Die blaue Katze*, komična čarobna opera (2*).
6. Vogel, Wilhelm: *Der Erbvertrag*, igra (5).
8. Vogel, Wilhelm: *Die Falschmünzer, oder Das geraubte Gnadenbild von St. Salvator*, romantična igra (3).
9. Kotzebue, August von: *Johanna von Montfaucon*, romantična viteška igra (5).
10. Castelli, Ignaz Franz: *Johann Hasel, oder Die Umwandlung durch Liebe*, veseloigra (5).
11. Meddlhammer, Albin von (ps. Albini): *Lieutenant Frau und Milady Mann, oder Seltsame Ehen*, veseloigra (3*).
12. Angely, Louis: *Das Fest der Handwerker*, komična slika, vodvil (1).
    [brez navedbe avtorja/prireditelja]: *Der Flügelmann, oder Er muss sie heirathen*, vojaška veseloigra (1).
13. Kettel, Johann Georg: *Richard's Wanderleben, oder Die beiden Donner und der schnelle Blitz*, veseloigra (4).
14. Carl, Carl (pravo ime Karl Andreas von Bernbrunn): *Staberl's Reiseabentheuer*, burka s petjem (2).
15. Kotzebue, August von: *Eduard in Schottland, oder Die Nacht eines Flüchtlings*, historična drama (3).

16. Gleich, Joseph Alois: *Peter Stieglitz*, burka s petjem (5).
18. Lembert, Johann Wenzel (pravo ime Wenzel Tremler oziroma Trem(e)l): *Seltsam sind des Schicksals Wege, oder Fünfzehn Jahre in 2 Stunden*, dramska slika (3*).
20. Töpfer, Carl: *Ein Tag vor Weihnacht*, dramska slika iz meščanskega življenja (2*).
    Korntheuer, Friedrich, Josef: *Das Lustspiel im Zimmer*, burka (1).
26. Töpfer, Carl: *Ein Tag vor Weihnacht*, dramska slika iz meščanskega življenja (2).
    Kotzebue, August von: *Der schelmische Freier*, veseloigra (1).
27. Weber, Carl Maria von: *Der Freischütz* (prvo dejanje), romantična opera (3).
    Aria iz Boieldieujeve *Die weiße Frau* v izvedbi solista Kuglerja.
    Mailáth, Johann Graf: *Der junge Ehemann*, veseloigra (3).
29. Kotzebue, August von: *Die Stricknadeln, oder Der Weg zum Herzen*, igra (4).
30. Lembert, Johann Wenzel (pravo ime Wenzel Tremler oziroma Trem(e)l): *Dreißig Jahre aus dem Leben eines Spielers*, romantična igra (3).

Januar 1833

1. Püchler (Pichler), Benedikt Frh. von: *Die Abentheuer des Ritters Floremund, oder Der Kampf mit dem Drachen*, romantični spektakel (5*).
2. Püchler (Pichler), Benedikt Frh. von: *Die Abentheuer des Ritters Floremund, oder Der Kampf mit dem Drachen*, romantični spektakel (5).
3. Vogel, Wilhelm: *Das Duell-Mandat, oder Ein Tag vor der Schlacht*, vojaška veseloigra (5*).
5. Püchler (Pichler), Benedikt Frh. von: *Die Abentheuer des Ritters Floremund, oder Der Kampf mit dem Drachen*, romantični spektakel (5).
6. Püchler (Pichler), Benedikt Frh. von: *Die Abentheuer des Ritters Floremund, oder Der Kampf mit dem Drachen*, romantični spektakel (5).
8. Gleich, Joseph Alois: *Die Schauernacht in Felsenthale, oder Die 3 Höllegaben*, melodrama s petjem (3*).
10. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
12. Vogel, Wilhelm: *Das Duell-Mandat, oder Ein Tag vor der Schlacht*, vojaška veseloigra (5).
13. [brez navedbe avtorja/prireditelja]: *Die Teufelsmühle am Wienerberge*, ljudska pravljica s petjem (4).
15. Vogel, Wilhelm: *Der braune Wilm, oder Der Seeräuber auf Jamaika*, igra (4*).
17. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
19. Dreger, G. von: *Wenze! noch ein Wenzel! und wieder ein Wenzel!, oder Welcher ist der rechte Wenzel?*, veseloigra (3*).
20. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
24. Meyerbeer, Giacomo: *Margaretha von Anjou*, romantična opera (3*).

26. Meyerbeer, Giacomo: *Margaretha von Anjou*, romantična opera (3).
27. Predstava akrobatsko-gimnastične družbe gospoda Bernaboja.
    Meisl, Karl: *Die Heirath durch die Güterlotterie*, burka (1).
29. Meyerbeer, Giacomo: *Margaretha von Anjou*, romantična opera (3).

Februar 1833

1. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
2. Cuno, Heinrich: *Die Räuber auf dem Culmerberge, oder Die Kraft des Glaubens*, romantična igra (5).
3. Cuno, Heinrich: *Die Todtengruft auf Königswart, oder Das Vehmgericht*, romantična viteška igra (4*).
5. Rossini, Gioachino: *Elisabeth, Königin von England*, heroična opera (2*).
7. Rossini, Gioachino: *Elisabeth, Königin von England*, heroična opera (2).
9. Rossini, Gioachino: *Tancred*, opera (2).
10. Körner, Theodor: *Hedwig, die Banditenbraut*, romantična igra (5).[21]
12. Praznovanje v čast cesarju Francu I. ob njegovem rojstnem dnevu.
    [brez navedbe avtorja/prireditelja]: *Die Herren von Giesbeck*, domoznanska igra (5*).
14. Rossini, Gioachino: *Tancred*, opera (2).
16. Dramatično-glasbena deteljica: prvo dejanje iz opere *Fra Diavolo*, komična scena s petjem iz Gleichove drame *Der bömische Gerichtsdiener in der Klemme* in drugo dejanje iz opere *Die weiße Frau.*
17. Raimund, Ferdinand: *Das Mädchen aus der Feenwelt, oder Der Bauer als Millionär*, čarobna pravljica s petjem (3*).
21. Cherubini, Luigi: *Der Wasserträger, oder Die Tage der Gefahr*, opera (3).
23. Raupach, Ernst: *Das Harfenmädchen*, igra (3*).
24. Raimund, Ferdinand: *Das Mädchen aus der Feenwelt, oder Der Bauer als Millionär*, čarobna pravljica s petjem (3).
25. Rossini, Gioachino: *Elisabeth, Königin von England*, heroična opera (2).
26. Schenk, Eduard von: *Die Krone von Cypern*, igra (5*).
27. Glasbeno-deklamatorična prireditev z Renato Maschek in armoniko.
    Meisl, Karl: *Die Heirath durch die Güterlotterie*, burka (1).
28. Töpfer, Carl: *Ein Tag vor Weihnacht*, slika iz meščanskega življenja (2).
    Prvo dejanje iz Webrove opere *Der Freischütz*.

21 S posebnim obvestilom na gledališkem plakatu, da bodo predstavo odigrali brez šepetalca.

Marec 1833

2. Uvertura in scena iz Auberjeve opere *Die Stumme von Portici*.
   Rossini, Gioachino: *Der Barbier von Sevilla*, komična opera (2).
3. Raimund, Ferdinand: *Das Mädchen aus der Feenwelt, oder Der Bauer als Millionär*, čarobna pravljica s petjem (3).
4. Rossini, Gioachino: *Der Barbier von Sevilla*, komična opera (2).
5. Clauren, Heinrich: *Der Bräutigam aus Mexiko, oder Die Feuer- und Wasser-Probe*, veseloigra (5).
7. Pet postaj skozi dramsko-glasbeni svet.
   Angely, Louis: *Das Fest der Handwerker*, komična slika, vodvil (1).
9. Rossini, Gioachino: *Moses in Egypten, oder Der Durchzug durchs rothe Mer*, heroična opera (3*).
10. Hérold, Ferdinand: *Zampa, oder Die Marmorbraut*, romantična opera (3).
11. Vokalno-instrumentalni koncert v dveh delih.
15. Hérold, Ferdinand: *Marie, oder Verborgene Liebe*, romantično-komična opera (3).
16. Cherubini, Luigi: *Der Wasserträger, oder Die Tage der Gefahr*, opera (3).
17. Dramatično-glasbeni venček v treh delih *Märzveilchen*.[22]
    Angely, Louis: *Das Fest der Handwerker*, komična slika, vodvil (1).[23]
19. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Braut*, opera (3*).
20. Hérold, Ferdinand: *Marie, oder Verborgene Liebe*, romantično-komična opera (3).
21. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Braut*, opera (3).
23. Auber, Daniel-François-Esprit: *Die Braut*, opera (3).[24]
    Rossini, Gioachino: *Moses in Egypten, oder Der Durchzug durchs rothe Meer*, heroična opera (3).[25]
24. Dramatični poslovilni ognjemet: tretje dejanje iz Schillerjeve drame *Wilhelm Tell*, veseloigra Johanna Hutta v enem dejanju *Das war ich!*, parodija *Die Wäscherin und der Aschenmann* (komične scene iz Meislove burke *Die Fee aus Frankreich* in Raimundove čarobne pravljice *Der Bauer als Millionär*) in tretje dejanje iz Héroldove opere *Marie, oder Verborgene Liebe.*

22 Navaja samo plakat v *Comedien-Zettel-Sammlung*, ne pa tudi *Theaterjournal*.

23 Navaja samo *Theaterjournal*, kar priča o tem, da so 17. marca najverjetneje uprizorili Angelyjevo komično sliko.

24 Navaja *Theaterjournal.*

25 Navaja samo plakat v *Comedien-Zettel-Sammlung*.

Bibliografija

Arhivski viri

NMS (Narodni muzej Slovenije), *Comedien-Zettel-Sammlung*, sig. 13085 (II in III), plakati za sezono 1832/33.

NUK (Narodna in univerzitetna knjižnica), Rokopisna zbirka, Zapuščina Čop, Matija, Ms 490, št. 32.

Gledališki žurnali (Theater-Journale)

Theater-Journal des ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1832. Einem hohen gnädigen Adel, und den verehrungswürdigen Schauspielgönnern zum neuen Jahre 1833 ehrfurchtsvoll gewidmet vom Souffleur Schäber und Inspicienten Carl Stelzer. Laibach. Gedruckt bei Joseph Blasnik 1833 (NMS, Zapuščina Radics, Peter pl.).

Theater-Journal des ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1833. Einem hohen gnädigen Adel, und den verehrungswürdigen Schauspielgönnern zum Abschiede ehrfurchtsvoll gewidmet vom Souffleur Schäber und Inspicienten Stelzer. Laibach. Gedruckt bei Joseph Blasnik 1833 (NMS, Zapuščina Radics, Peter pl.).

Literatura

Anonimno, pod geslom: Börnstein, Heinrich, *ÖBL (Österreichisches Biographisches Lexikon)*, Online-Edition, zv. 4, https://apis.acdh.oeaw.ac.at/person/92512, dostop: 12. 8. 2025.

Austen, J., *Mansfield Park 1* (prevedla Osredkar, M.), Dob pri Domžalah 2013.

Bachleitner, N., Heinrich Börnstein als Übersetzer und Vermittler französischer Lustspiele, v: *Übersetzen im Vormärz* (ur. Kortländer, B., in Siepe, H. T.), Bielefeld 2008, str. 27–45.

Börnstein, H., *Fünfundsiebzig Jahre in der Alten und neuen Welt. Memoiren eines Unbedeutenden. Erster Band*, Leipzig 1881.

Calderón de la Barca, P., *Das Leben ein Traum. Schauspiele 1* (übersetzt von Gries, J. D.), Berlin 1815.

Calderón de la Barca, P., *Das Leben ein Traum*, Wien 1816.

Calderón de la Barca, P., *La vida es sueño*, Madrid 2008.

Cervantes, M. de, Sleparska ženitev, *Zgledne novele* (poslovenil Anton Debeljak), Ljubljana 1951, str. 372–438.

Čop, M., *Pisma*, Ljubljana 1986.

Diderot, D., *Le fils naturel*, Paris 1970.

Duval, A., Edouard en Ecosse, *Œuvres completes* 4, Paris 1822, str. 432–528.

Eisenberg, L., *Großes biographisches Lexikon der Deutschen Bühne im XIX. Jahrhundert*, Leipzig 1903, str. 163.

Fletcher, J., Rule a wife and have a wife, *The works of Beaumont and Fletcher* 9, London 1845, str. 396–477.

Frenzel, E., pod geslom: Verführer und Verführte, *Motive der Weltliteratur*, Stuttgart 1992, str. 756–774.

Grant, P., Cervantes' El casamiento engañoso and Fletcher's Rule a wife and Have a wife. *Hispanic Review* 12, 1944, str. 330–338.

Hacks, P., *Das Theater des Biedermeier (1815–1840),* Berlin 2011.

Kotzebue, A. v.*,* Das Kind der Liebe, *Theater* 2, Leipzig, Wien 1840, str. 119–236.

Kotzebue, A. v.*,* Eduard in Schottland oder Die nacht eines Flüchtlings, *Theater* 18, Leipzig, Wien 1841a, str. 55–112.

Kotzebue, A. v.*,* Die Stricknadeln, *Theater* 18, Leipzig, Wien 1841b, str. 259–326.

L[edenig] (tudi Ledenigg, Ledenik), L., Theater-Nachricht, *Illyrisches Blatt* 39, 29. 9. 1832, str. 157–158.

Lippitsch, F. W.: *Topographie der k. k. Provinzialhauptstadt Laibach, in Bezug auf Natur- und Heilkunde, Medicinalordnung und Biostatik*, Laibach 1834.

Maley, U., *Schreyvogel und Calderón. Ein Beitrag zur Erforschung der österreichischen Calderonrezeption im 19. Jahrhundert*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck, Innsbruck 1976.

Motnik, M., Žigon, T., Pregled repertoarja stanovskega gledališča v Ljubljani od sezone 1833/34 do sezone 1839/40, v: *Podobe bidermajerske Ljubljane* (ur. Preinfalk, M.), Ljubljana 2025, str. 231–255.

Neufeld, E., Börnstein, H., Theater-Nachricht, *Illyrisches Blatt* 35, 1. 9. 1832, str. 140.

Prešeren, F., Pismo Matiji Čopu, 7. 3. 1832, *Zbrano delo* 2, Ljubljana 1966, str. 177.

Rabany, Ch., *Kotzebue: sa vie et son temps*, Paris, Nancy 1893.

Raupach, E., König Enzio, *Dramatische Werke ernster Gattung* 11, Hamburg 1837, str. 1–152.

Sch. M., Theater-Bericht, *Illyrisches Blatt* 40, 6. 10. 1832, str. 162.

Schlegel, A. W., *Vorlesungen über dramatische Kunst und Literatur*. 2. Teil. Stuttgart etc. 1967.

Schreyvogel, J. [Uvod], v: Pedro Calderón de la Barca: *Das Leben ein Traum*, Wien 1816, str. III–VI.

Schröder, F. L., Der Fähnrich, *Theatralische Sammlung*, Wien 1797.

Schröder, F. L., *Stille Wasser sind tief*, Stuttgart 1868.

Sivec, J., *Opera v Stanovskem gledališču v Ljubljani od leta 1790 do 1861*, Ljubljana 1971.

Smolej, T., Žigon, T., Kotzebues komische dramatische Formen auf der Ständischen Bühne in Laibach von 1830 bis 1840, *Acta neophilologica* 1/2, 2023, str. 303–323.

Smolej, T., Žigon, T., Iz gledališke zgodovine: Liebe kann alles oziroma sezona 1833/34 na ljubljanskem stanovskem odru, *Clotho* 1, 2024, str. 297–340.

Smolej, T., Žigon, T., Stanovsko gledališče v Ljubljani v sezoni 1838/39: od Carla Meisla do Friedricha Halma. *Jezik in slovstvo* 1/2, 2024, str. 89–103.

Ulrich, P. S., Abonnement Suspendu der Unterirdischen Gedächtnisstützen. Souffleur-Journale und -Almanache, Quellen der deutschen Theatergeschichte des 18. und 19. Jahrhunderts, v: *Aktuelle Tendenzen der Theaterforschung* (ur. Göbel, M.), Berlin 1996, str. 83–101.

Ulrich, P. S., Pankratius Brüllers Vermächtnis. Der Souffleur und seine Theateralmanache und -journale, v: *Jahrbuch der Rückert-Gesellschaft* 13, 2001, str. 157–181.

W., Nekrolog, *Allgemeine Theaterzeitung und Originalblatt für Kunst, Literatur, Musik, Mode und geselliges Leben* 54, 16. 3. 1837, str. 220.

Wurzbach, C. v., pod geslom: Börnstein, Heinrich, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 22. knjiga, Wien 1870, str. 478.

Žigon, T., Smolej, T., »Ihr wohldurchdachtes Spiel wirkt so elektrisch auf das Publicum«: die Theatersaison 1829/30 im Ständischen Theater in Laibach (Ljubljana), v: *Deutschsprachiges Theater im Ausland im interdisziplinären und transnationalen Fokus: 30 Jahre Thalia Germanica* (ur. Neuhuber, C. idr.), Wien 2024, str. 103–135.

Žigon, T., Smolej, T., Stanovsko gledališče v Ljubljani v luči pisem in poročil Franca Franza baronu Erbergu, v: *Podobe bidermajerske Ljubljane* (ur. Preinfalk, M.), Ljubljana 2025, str. 179–210.

Žigon, T., Motnik, M., The Ljubljana Stage in the 1830s: Cultural Exchange and Institutional Dynamics, *Forum Historiae. Journal for History and Related Disciplines* 2, 2025 (str. 66–82).

Žigon, T., Souffleure sind die große Feder in [jeglicher] Theateruhr: wie sich Souffleure, Zettelträger, Requisitoure und Billeteure in der Laibacher Theaterlandschaft ihren Platz sicherten und das Publikum eroberten, v: *Provinz als Denk- und Lebensform: der Donau-Karpatenraum im langen 19. Jahrhundert* (ur. Heppner, H., in Miladinović Zalaznik, M.). Frankfurt am Main etc. 2015, str. 229–247.

Stanovsko gledališče v Ljubljani v sezoni 1832/33 pod taktirko Eduarda Neufelda in Heinricha Börnsteina

Ključne besede: gledališka zgodovina, Stanovsko gledališče v Ljubljani 1832/33, igralska zasedba, impresarija, Pedro Calderón de la Barca, August von Kotzebue, Ernst Raupach

Prispevek nadaljuje raziskave o gledališki zgodovini na Slovenskem in se osredotoča na nemški oder, torej Stanovsko gledališče v Ljubljani v začetku tridesetih let 19. stoletja, natančneje, na sezono 1832/33, ki sta jo vodila impresarija Eduard Neufeld in Heinrich Börnstein. Repertoar sezone je rekonstruiran na podlagi dveh ohranjenih gledaliških žurnalov ter gledaliških plakatov iz zbirke Narodnega muzeja Slovenije. Žurnali, ki so jih pripravljali člani ansambla, poleg repertoarnih seznamov prinašajo podatke o ansamblu, anekdote in literarne vložke, plakati pa razkrivajo dodatne informacije o naslovih, avtorjih, žanru in igralski zasedbi. Čeprav so žurnali zanesljivejši, plakati dopolnjujejo sliko repertoarne prakse. Prispevek najprej oriše življenjski poti in delovanje obeh impresarijev na ljubljanskem odru, nato predstavi ter analizira izbrana dela iz sezone in rekonstruira celoten repertoar. Posebna pozornost je namenjena težavam, s katerimi sta se impresarija soočala pri najemu Stanovskega gledališča, značilnostim ansambla ter zahtevnosti repertoarja, ki sta ga zasnovala in izvedla pred ljubljanskim občinstvom.

The 1832/33 Season of Estates Theatre in Ljubljana under the Direction of Eduard Neufeld and Heinrich Börnstein

Keywords: theatre history, Estates Theatre in Ljubljana 1832/33, theatre ensembles, theatre directors, Pedro Calderón de la Barca, August von Kotzebue, Ernst Raupach

The present paper continues the authors' prior research on the history of the theatre in Slovenia, focusing the German-language *Estates Theatre* in Ljubljana in the early 1830s and more specifically on the 1832/33 season, which was managed by the impresarios Eduard Neufeld and Heinrich Börnstein. The season's repertoire is reconstructed on the basis of two surviving theatre journals as well as theatre posters from the National Museum of Slovenia's collections. The journals, which were prepared by members of the ensemble, contain not only lists of performances but also information on the troupe, anecdotes and literary vignettes, while the posters provide additional details about titles, authors, genres and casts. Although the journals are more reliable, the posters help provide a fuller picture of the theatre's repertoire practices. The paper first

outlines the biographies and work of the two impresarios on the Ljubljana stage, then discusses selected plays from the season and reconstructs the complete repertoire. Special attention is given to the difficulties the impresarios faced in leasing the Estates Theatre, the specificities of the ensemble, and the challenges posed by the repertoire they conceived and brought before the Ljubljana audience.

O avtorjih

Tanja Žigon je redna profesorica za prevodoslovje na Univerzi v Ljubljani. Raziskovalna področja: nemško-slovenski kulturni in literarni stiki, kulturno usmerjeno prevodoslovje, gledališka in kulturna zgodovina. Je avtorica številnih znanstvenih razprav in monografij o nemško-slovenskih medkulturnih stikih.

E-naslov: tanja.zigon@ff.uni-lj.si

Tone Smolej je redni profesor za primerjalno književnost in literarno teorijo na Univerzi v Ljubljani. Raziskovalna področja: francosko-slovenski kulturni stiki, zgodovina primerjalne književnosti, slovenski pisatelji, ki so študirali na Dunaju, in zgodovina gledališča. Je avtor številnih znanstvenih razprav in monografij na omenjene teme.

E-naslov: tone.smolej@ff.uni-lj.si

About the authors

Tanja Žigon is professor of translation studies at the University of Ljubljana. Her research focuses on German-Slovene cultural and literary relations, culture-oriented translation studies, and theatre and cultural history. She is the author of numerous scholarly articles and monographs on German-Slovene intercultural relations.

Email: tanja.zigon@ff.uni-lj.si

Tone Smolej is a professor of comparative literature and literary theory at the University of Ljubljana. His research interests include French-Slovene cultural relations, the history of comparative literature, Slovene writers who studied in Vienna, and theatre history. He has published numerous scholarly articles and monographs on these topics.

Email: tone.smolej@ff.uni-lj.si